

Zərifə İsmayil qızı Avilova⁷⁰

**XUDU MƏMMƏDOVUN HƏYATI VƏ ONUN YAZDIQLARI
HƏR BİRİMİZ ÜÇÜN NÜMUNƏDİR**

Bir neçə il bundan əvvəl oxuduğum bir məqalənin təsiri altında yaşadığım bu illər ərzində müəllim və müəllimlik haqqındakı təəssüratlarımı bu gün məhz xalqımızın və dövlətimizin müstəqillik qazandığı bu dövrdə qələmə aldığım bəlkə də təsadüflə bağlı olmayan bir zərurətdir.

Bir oxucu kimi mən belə fikirdəyəm ki, X.Məmmədovun öz müəllimi haqqında yazdığı “Müəllim və müəllimlik” haqqındakı məqaləsi onu oxuyanların hamısını, xüsusilə bu peşə ilə məşğul olanları razı salmış, oxucuları bir daha yaxşıların qədir-qiyətini bilməyə, müəllimlik peşəsini ləyaqətlə yerinə yetirmək üçün daha vacib məsələlər ətrafında düşünməyə səsləmişdir.

Bunu da gözləmək olardı ki, oxucular bu məqaləni oxuduqdan sonra, məqalə onları öz müəllimlərinin və həmkarlarının işi barədə söz deməyə həvəsləndirəcəkdir. Çünki bu qəbildən olan məqalələr yaxşı müəllimlərimizin iş üsulunun geniş miqyasda təbliğinə kömək edir, öz peşəsində geri qalanlara qarşı isə ümumi mübarizə əhvali-ruhiyyəsini daha da artırır.

Bu bir də ona görə çox vacibdir ki, gənc nəslin ilkin tərbiyəsi məktəbin və müəllimin təsiri altında həyata keçirilir. Daha doğrusu, gənclərin gələcək həyat mövqelərini müəyyən etməsində məktəb və müəllim ilkin amil rolunu oynayır.

Məqsədim nə yeni söz demək, nə də məsləhət vermək deyil. Bir müəllim kimi məqaləni oxuduqdan sonra məni düşündürən məsələlər barədə fikrimi oxuculara çatdırmaqdır. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edirəm ki, ali məktəbdə dərs dediyim üçün daha çox müəllim – tələbə münasibətləri barədə söhbət açmaq istəyirəm.

Lakin belə bir cəhəti yaddan çıxarmaq olmaz ki, harada və kimlərə dərs deməsindən asılı olmayaraq, müəllimliyi özünə peşə seçmiş hər bir şəxs öz qarşısına qoyduğu vəzifəni o zaman şərəflə yerinə yetirə bilər ki, o daim yenilik sorağında olsun, bildikləri ilə kifayətlənməyib, onu təkmilləşdirmək qayğısına qalsın. Digər tərəfdən, öz sənətinin yolunda daim axtarışda olan müəllimlər yaxşıdan yaxşı, pisdən isə yenə də yaxşı nəticə çıxarmağı bacarsın.

Müəllim təbiətində, müəllim psixologiyasında qüsurlu, bir qədər də kəskin desək, pis cəhətləri görənlər hər hansı bir yaxşı müəllim o saat həmin pisliklərin əvəzində nə kimi yaxşı işlər görmək mümkün olduğu barədə düşünür. Belə adamlara xalq içərisində pisdən yaxşı nəticə çıxarmağı bacaranlar deyilir. Mən bunu ona görə vacib hesab edirəm ki, həyatda belə hallarla rastlaşırıq. Bu gün haqqında danışdığımız məqaləni oxuyanda da, orada Heydər müəllimin antipodu kimi verilən müəllimlər haqqında bəzi ştrixlərə rast gələndə də istər-istəməz yuxarıda dediyim məsələ barədə düşünürsən.

Bizim hamımızın adını daşdıığımız müəllimlik sənəti bütün məsələlər baxımından ən şərəfli, ən fəxri yer tutur. Bunu digər peşə sahibləri də həmişə etiraf ediblər. Ona görə bu şərəfli peşə öz şərəfi naminə müəllimdən addımbaaddım məsuliyyət tələb edir. Belə bir şərəf və məsuliyyət vəhdətdə olan təqdirdə müəllim hamının gözündə ucalır, tələbələr onu ürəkdən sevir, ürəkdən ona bağlanırlar.

Mənə belə gəlir ki, Heydər müəllimi məqalə müəllifinə, həmçinin onun qədər də bizə sevdiren sirtin səbəbini məhz ilk növbədə bunda axtarmaq lazımdır. Heç şübhəsiz ki, bizim hər birimiz məqaləni oxuyarkən, tələbəsinin müəllimi haqqında ilhamla dediklərinə nəzər salarkən yaxşı müəllimlərimiz yada düşür, bizi kövrədir, o illərə qaytarır. Kiminsə üzərimizdə nə qədər böyük əməyi olduğunu, kiməsə borclu olduğumuzu xatırladır. Onları axtarıb tapmaq istəyirik, borcumuzun heç olmasa müəyyən hissəsini qaytarmaq istəyirik, sanki, bir səs ayrılıb qulağımızda səslənir: çalış, müəlliminin dediklərinə həmişə əməl et. Əgər, doğrudan da, buna əməl edibsənsə, onda təskinlik tapırsan, rahatlanırsan, əgər etməyibsənsə, sanki böyük bir sıxıntı içərisində boğulursan. Məsələyə bu baxımdan yanaşanda onda məqalə müəllifi, hörmətli Xudu müəllim haqqında ayrıca fikir söyləmədən keçmək olmur. O, həqiqətən, öz sevimlisi, adını hörmətlə tutduğu Heydər müəllimin etimadını doğrultdu. Xudu müəllim kimya elmi sahəsində etdiyi kəşfləri ilə təkcə Respublikamızda deyil, hətta, bütün dünyada məşhurlaşdı. Bu gün Heydər müəllim sağ olsaydı, yəqin ki, öz tələbəsinin müvəffəqiyyətləri ilə fərəhlənər və ona afərin deyərdi. Biz oxucular da öz müəlliminin ümidlərini doğrultduğu üçün Xudu müəllimə çox sağ ol deyirik. Qoy bu timsal tələbə adını daşıyanlara gözəl bir nümunə olsun. Hamı belə olmağa çalışsa, həyat nə qədər gözəl və mənalı olar, cəmiyyətə nə qədər fayda vermiş olarıq.

İndi mən istərdim ki, məqalə ilə əlaqədar məni düşündürən bəzi məsələlər üzərində dayanım.

Müəllimlik peşəsi haqqında danışarkən, hər şeydən əvvəl, burada biri digəri ilə üzvi surətdə bağlı olan iki məsələ barədə düşünürsən. Bunlardan birincisi, müəllimlik sənətini seçmiş şəxsin bu sənət üçün tələb olunan keyfiyyətlərə nə dərəcədə yiyələnməsi, digəri isə müəllim - tələbə münasibətlərində öz üzərinə düşən vəzifəni necə yerinə yetirməsidir. Elə məqaləni də dərinlən və diqqətlə oxuduqda, bütün məsələlərin bu iki prinsip əsasında qurulduğunun şahidi oluruq.

Təcrübə göstərir ki, əməli fəaliyyətində bu iki cəhəti rəhbər tutan müəllimlər öz üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən həmişə müvəffəqiyyətlə gəlirlər.

Mən belə hesab edirəm ki, məqalə müəllifi Xudu Məmmədov Heydər müəllimi məhz bu məsələlər baxımından oxucularına təqdim edir və müəllimlik peşəsini seçənlərə belə işləməyi, belə hərəkət etməyi tövsiyə edir. Lakin məsləhət, tövsiyə başqa şeydir.

Bəs onda bu xeyirxah məsləhətlərin icraçısına necə və nə zaman çevrilmək olar? Məqaləyə diqqət yetirsək, bu suala da cavab vardır. O zaman ki, auditoriyaya qədər olan dövrdə öz sənətinin tələb etdiyi əsas keyfiyyətlərə yiyələnmiş

olasan. Fikrimizcə, müəllim o zaman sevinir ki, tələbələrin gözündə daim ona görə uca olur ki, o, bu keyfiyyətlərə yiyələnmiş olsun, necə deyirlər, sükan arxasında oturmaq üçün tələb olunan bütün keyfiyyətləri əxz etmiş olsun.

Müəllimlik sənətinin sirləri (əgər belə demək mümkünsə) dərinidir. Müəllim olan hər kəs bunu yaxşı bilir və bu barədə çox deyilib, çox da yazılıb. Mən də bu vacib mövzu ilə əlaqədar bəzi məsələlərə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm.

Mənə belə gəlir ki, müəllim bir də o zaman tələbənin yanında qalır ki, keçdiyi mövzunu yaxşı mənimsətmək üçün yeni-yeni metod və üsulları soruşur. Bu bir həqiqətdir ki, keçiləcək proqram müəyyən tələblər səviyyəsində yerinə yetirilir. Məsələn, o, müəyyən akademik vaxtda, müəyyən metodika əsasında yerinə yetirilməlidir. Elə bu vaxt müəyyən tələb əsasında eyni proqramı müəllimlərdən biri, deyək ki, tələbələrə yaxşı mənimsədə bilir, çünki yeni dərslərin tədrisində müəllim orijinal üsullardan istifadə edir, buna görə də tələbələr dərsə diqqətlə qulaq asır və bunun da nəticəsində yeni keçilmiş proqram elə buradaca (auditoriyada), demək olar ki, öyrənilir. Başqa birisi isə buna nail ola bilmir. Bəs bunun səbəbi nədədir? Mənə belə gəlir ki, bu sualın bircə cavabı vardır. Müəllimin müəllimlik qabiliyyətindən, seçdiyi forma və üsuldən. Belə bir formanı tapan, proqramı dinləyicilərinə çatdıran hər bir müəllim auditoriyayı çox böyük mənəvi zövqlə tərk edir, tələbələr isə belə müəllimin obrazını öz xatirələrində uzun müddət yaşada bilirlər. Bütövlükdə dərs prosesi həm müəllim, həm də tələbələr üçün tək cə bilik yox, həm də yüksək mənəvi zövq mənbəyinə çevrilir.

Məqalə müəllifinin oxuculara təqdim etdiyi Heydər müəllimdə bu xüsusiyyətlər var və ona görə də müəllif öz təəyyüülündən qoparıb xoş arzularla onu sehləndirir.

Bəs bütün bunları bacarıram deyib, bacarmayanlar, şöhrət naminə ali məktəbdə dərs deməyə çalışanlar, lakin vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilməyənlər haqda nə demək olar? Heç nə! Yalnız böyük Nizaminin müdrikliklə dediyi sözləri onlara xatırlatmaq istəyirəm:

Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.

Məni düşündürən digər məsələlər barədə:

Məlumdur ki, universitetlərdə müəyyən predmetlər daha vacib sayılır. Çünki onlar gələcək peşə və sənət yolunun, necə deyirlər, açarını verir. Lakin bu da həqiqətdir ki, bacarıqlı, istedadlı, qabiliyyətli müəllimlər universitetlərdə tədris etdikləri qeyri-ixtisas fənni tələbələrə ixtisas qədər sevdirdir bilərlər. Bunu təcrübə də təsdiq edir, müəllimlik sənətinin sirlərinə dərin bələd olan müəllim yoldaşlarımızın işi də. Bu məsələnin bir tərəfi. Ancaq bəzən belə də olur ki, ixtisas belə sayılan bir predmet “öz sahibini tapmadıqda” gözdən düşür. Göründüyü kimi, hər iki hadisənin, tibbi dildə desək “oyanma” və “ləngiməsinin” səbəbkarı məhz müəllimdir.

Doğrudan da, öz işini yaxşı bilən müəllimlərin çoxillik təcrübəsi göstərir ki, uğurlu müəllimlik üçün müəllim şəxsiyyətinin və təcrübəsinin rolu biliyin rolundan çoxdur.

Adi bir misal. Əgər hamı bir müəllimi ictimai yerdə və ya tələbələr arasında göstərib deyirlərsə, “çox savadlıdır”, “elm dəryasıdır” və yaxud “kişinin savadına söz ola bilməz”, sonra isə bunu əlavə edirlərsə, heyf, təəssüf və s. Onda belə bir yəqinlik hasil olur ki, həmin müəllim nə isə şəxsiyyətcə qüsurlu adamdır. Belə olduqda bizdə həmin müəllimin tələbələrini əsl elm adamı, əsl mütəxəssis kimi hazırlamasına da şübhə əmələ gəlir. Əgər o, şəxsiyyətcə, mənəviyyətcə qüsurludursa, nə qədər çalışsa da, tələbələrini və elin gözündə ucala bilməyəcəkdir. Biliyi ilə mənəviyyəti arasında, sözü ilə işi arasında heç bir fərq olmayan müəllimlər isə həmişə bu adı şərəflə daşıyaçaqlar. Belə müəllimlər həm də öz yüksək şəxsiyyətləri hesabına dinləyicilərində gözəl hissələrin baş qaldırmasına səbəb olur. Məhz bu cür müəllimlər hətta müəllim olmağı xəyalına gətirməyənlərdə belə bu peşəyə yüksək həvəs yaradırlar.

Bəlkə elə buna görədir ki, müəllimlik sənətindən uzaq olan, lakin ləyaqətcə və şəxsiyyətcə fərqlənən bəzi adamlar müəllim adı ilə çağırılır.

Məqalə bu müəllimlik sənəti ilə əlaqədar bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Məqalədə göstərdiyi kimi, müəllim həm də elm adamıdır. Demək müəllim, öz biliyi və hərəkətləri ilə həm də tələbələrə özünü elmin bir nümayəndəsi kimi təqdim edir. Lakin heç də həmişə hər elm adamı, hər müəllim öz vəzifəsinin öhdəsindən arzu olunan qədər gələ bilmir. Buna daha çox o adamlar nail olur ki, o özü elm fədaisi olsun, həyatını bu yola sərf etsin. Elmin güdrətini, elmin qüvvəsini yalnız belə adamlar dərinləndirir və onu öz dinləyicilərinə, öz tələbələrində duyduca bilirlər. Elmin açarı ilə nələrə nail olmağın yollarını göstərməyi bacarır. Belə adamların dedikləri, sanki, 800 il bundan əvvəl böyük Nizaminin dediklərini bir daha yada salır.

Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz.

Bir neçə kəlmə də müəllim təvazökarlığı və qayğıkeşliyi haqqında. Müəllif məqaləsində Heydər müəllimə məxsus olan keyfiyyətləri təhlil etdikcə, onun həm də yüksək təvazökarlığı və böyük qayğıkeşliyini dərin bir məhəbbətlə izah edir. Hər bir insandan həyatda kimə oxşamaq istədiyini soruşsalar, bəlkə də o, ilk növbədə, onun üçün unudulmaz olan müəlliminin adını çəkər. Lakin hər müəllimin yox, yalnız öz tələbəsinin qəlbində yüksək qayğıkeşliyi ilə iz buraxan müəlliminin. Məqalə müəllifi müəllim – tələbə münasibətində bu məsələni gözəl ştrixlərlə nəzərə çatdırır və öz müəlliminin bu sahədəki xidmətlərini böyük razılıq hissi ilə yad edir. Arzu olunardı ki, hər bir tələbə öz müəlliminin qayğısından pay alsın və bunun üçün həmişə onu minnətdarlıq hissi ilə yad etsin. Əgər belə olarsa, müəllimlik ləyaqəti də uca olar, müəllimə hörmət səviyyəsi də getdikcə artar. Mən müəllim qayğısı dedikdə, onu tək cə müəllimin tələbəsinin

necə yaşaması, onun məişət şəraiti, çətinlikləri və s. ilə maraqlanmağı ilə məhdudlaşdırmıram. Bunlar da müəllim qayğısında mühüm yer tutur. Lakin yüksək qayğı müəllim – tələbə münasibətlərində daha geniş məsələləri əhatə edir. Tələbəsinin biliyə yiyələnməsinə qayğı, öyrəndiklərini həyatla, praktika ilə əlaqələndirməsinə qayğı, ictimai həyatda özünü aparmasına qayğı. Bütün bunlar müəllim qayğısının ayrılmaz cəhətlərini təşkil etməlidir. Fikrimizi təsdiq etmək üçün belə fakt göstərək. Tutaq ki, hər hansı bir gənc cəmiyyətimizə yad olan bir hərəkətlə məşğul olubsa və o cinayətkarlıq səviyyəsinə çatıbsa, onda qanun kimləri müqəssir hesab edir? Həmin gənci yetişdirən ailəni, onun tərbiyəsi ilə məşğul olan məktəbi və müəllimlərini.

Öz ixtisası ilə bağlı olan bilikləri dinləyicilərinə öyrətmək bizim cəmiyyətdə müəllimin müqəddəs borcudur. Lakin onu el gözündə daha çox yüksəldən, həmişə uca edən digər bir keyfiyyət onun yüksək mənəviyyata malik olmasıdır.

Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında Azərbaycan xalqının dövlət başçısı Heydər Əliyev bu münasibətlə demişdir: “Müəllim mənəvi-əxlaqi siması, ideya inamı, baxışlarının sabitliyi, hərəkətlərinin ardıcılığı, maraq dairəsinin genişliyi, səmimiyyəti və vicdanlılığı ilə qüdrətli tərbiyə amili olmalıdır”.

Müəllim daim yadda saxlamalıdır ki, onun hər bir addımı dünyada heç bir adamın olmadığı ən güclü bir nəzarət altındadır. Onlarca gəncin sayıq, diqqətli, tələbkə, güzəştə getməyən gözlərin hərarəti altındadır. Müəllim öz hərəkətlərinə və davranışına məhz bu yüksək mövqelərdən yanaşmalıdır.

Müəllif öz məqaləsinə hamımızın tanıdığı və pərəstiş etdiyimiz hörmətli Bəxtiyar Vahabzadənin “Tələbələrəm” şeirindən mənalı bir epigraf seçmişdir:

Sən önümdə donursansa,
Mən də yoxam,
Sən də yox.
Başqa sındə çalmasısan
Mənim köhnə havamı.
Sən mənimsən?
Yox!
Fikrimin,
əqidəmin
davamı!

Bu misralara dərinləndirən nəzər salaq. İlk növbədə, şeirdəki fəlsəfi dərinlik, böyük məna insanı necə də düşündürür. Öz-özünə sual verirsen ki, Şair burada müəllim – tələbə münasibətlərinə aid nə demək istəyib, hansı məsələlərə toxunub? Bir oxucu və müəllim kimi mən belə cavab verərdim: nə lazımsa, onu deyib, toxunmadığı məsələ isə qalmayıb. Yaxın və Orta Şərqi ən böyük müdriklərindən biri Əbu-Əli İbn Sina deyir: “Cəmiyyət öz inkişafının hansı mərhələsində olursa olsun, onun üç böyük peşyə daim ehtiyacı var: Müəllim, həkim, torpaqsünas! Müəllim, bu dərəcədə əvəz edilməz varlıqdır.

Göründüyü kimi, dövlətimiz, hökumətimiz müəllimin üzərinə çox böyük məsuliyyət qoyur. Bəs tələbə? Tələbə necə etməlidir ki, müəlliminin adına layiq cəmiyyətdə yer tutsun. Şair buna gözəl cavab verir. O, çalışmalıdır ki, heç zaman heç bir işdə müəlliminin önündə donmasın. Əgər o donarsa, tək özünün yox, müəlliminin də varlığını məhv edər. Bəs nə etməli? Müəlliminin özümü olmalıdır? Yəni də yox! Onun fikrinin, əqidəsinin davamçısı olmalı, müəlliminin öyrətdiklərini yaşadığı dövrün rübabında dilə gətirməyi bacarmalıdır. Budur zamanın tələbi, belədir bu sətirlərin müəllifinin düşüncüləri.

Həsən bəy Zərdəbi müəllim və müəllimlik sənətini yüksək qiymətləndirmiş və demişdir: “Müəllim gərək arraq kimi yanıb, xalqın yolunu işıqlandırın”.

Müəllim bu dərəcədə əvəz edilməz bir varlıq, müəllimlik sənəti isə bütün dövrlər üçün ən şərəfli və qiymətli bir sənətdir.

Ölüm yatağında can verən M.K. Atatürk “Mən bu məmləkəti Müəllimlərə buraxıram” deməklə gələcək nəslin insanlara gərəkliliyini, cəmiyyətin daimi inkişafını, fərdlərin şəxsiyyətə çevrilməsini, insan mənəviyyatının yüksəlməsini yalnız müəllimlərin simasında görürdü. Uşaq ilkin tərbiyəni ailədə alır, lakin bu tərbiyə həmişə birmənalı olmur. O, mükəmməl tərbiyəni müəllimdən alır. Heç də təsadüfi deyil ki, bir çox dahi insanlar valideynlərindən çox müəllimlərini təqlid edir və ona minnətdarlıq edirlər. Deyirlər ki, böyük Əmir Teymur hər səfərə gedəndə müəlliminin atı ondan öndə gedərmiş. Hətta müəlliminin atının ayağından sıçrayan palçıq onun üstünə düşərkən onu nur kimi qarşılayırmış.

Cəmiyyətin inkişafı bilavasitə müəllimin zəhmətindən asılıdır. Şeyx Sədi Şirazi deyirdi: Müəllimin tənbehi valideynin nəvazışından qat-qat üstündür. Nobel mükafatı laureatı Ahmed Savaş “Mən bu mükafat üçün müəllimlərimə borcluuyam” sözünü təsadüfən deməmişdir.

Ona görə müəllim nüfuzu cəmiyyətdə hər şeydən üstündür.

X Ü L A S Ə

Xudu Məmmədovun həyatı və onun yazdıqları hər birimiz üçün nümunədir

Akademik Xudu Məmmədovun “Müəllim və müəllimlik” haqqındakı məqaləsi onu oxuyanların hamısını, xüsusilə bu peşə ilə məşğul olanları razı salmış, oxucuları bir daha yaxşıların qədir-qiyətini bilməyə, müəllimlik peşəsini ləyaqətlə yerinə yetirmək üçün daha vacib məsələlər ətrafında düşünməyə səsləyir.

Açar sözlər: Xudu Məmmədov, müəllim, haqqında.

S U M M A R Y

“Khudu Mammadov”s life and his articles are examples for all of us

The article “A teacher and about teacher” written by academician Khudu Mammadov. Was approved of the readers especially who are in this sphere. They are knowledge the importance of this profession. I the lpstore spect and value good teachers? Think much more about other things connecting with teaching.

Key words: Khudu Mammadov, article, about.

Р Е З Ю М Е

Жизнь Худу Маммадова и его статья – примеры для всех нас

Статья академика Худу Маммадов «Преподаватель и преподавание» пришлась по праву всем читателям, особенно тем, кто конкретно занят преподавательским делом. Автор призывает читателей оценивать все хорошее, а также задуматься над серьезными. Вопросами для выполнения свою профессиональную педагогического долга.

Ключевые слова: Худу Маммадов, статья, о нем.

RƏYÇİ: dos.E.VƏLİYEVƏ